

УДК 376.1-056.264: [78+159.942.5-053.2]

А. В. Кіпренкостудентка спеціальності
«Корекційна освіта. Логопедія»**В. І. Мацак**студентка спеціальності
«Корекційна освіта. Логопедія»**К. О. Зелінська**викладач
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ВПЛИВ МУЗИКИ НА ПСИХО-ЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ ІЗ ЗАЇКАННЯМ

У статті розкриті поняття музикотерапія та заїкання крізь призму висвітлення наукових поглядів вчених на використання музичної терапії, як засобу профілактики та стимулювання психо-емоційного розвитку дітей із заїканням.

В статье раскрыты понятия музыкотерапия и заикание через призму освещения научных взглядов ученых на использование музыкальной терапии, как средства профилактики и стимулирования психо-эмоционального развития детей с заиканием.

The article deal swith the concept of music therapy, stuttering intheligh to fthecover age of scientific views of scientists on the use of music therapyas a means of prevention and promotion of psycho-emotional development of children with stuttering.

Ключові слова: музикотерапія, психо-емоційний розвиток, заїкання, діти-логопати, мовленнєві вади.

Ключевые слова: музыкотерапия, психо-эмоциональное развитие, заикание, дети-логопаты, нарушения речи.

Keywords: musictherapy, psycho-emotional development, stuttering, children with speech disorders, speech disorders.

Постановка проблеми. В останні роки, відзначається збільшення кількості дітей, що мають мовленнєві вади. Особливе місце серед мовленнєвих розладів займає заїкання. Заїкання проявляється запинками мовлення, нездатністю вербалізувати свої думки вільно, без напруги. Під час заїкання порушується ритм і плавність мовлення, узгодженість у роботі артикуляційних м'язів, голосу і

дихання. При цьому виникають судоми в органах, що беруть участь у акті мовлення: губах, язичку, гортані.

Аналіз багатовікової історії вивчення та лікування заїкання показав, що дослідники висловлювали різні погляди щодо сутності цього мовленнєвого порушення, його етіології, методів і прийомів лікування дітей і дорослих, які заїкаються.

Під час роботи з корекції заїкання активно застосовується музика, як один із засобів терапії. Це пов'язано з тим, що музикотерапія чинить вплив на регулювання психо вегетативних і фізіологічних процесів, психоемоційного стану, дозволяючи засвоїти нові позитивні установки і форми поведінки, активізуючи комунікативну функцію. Актуальність використання засобів музикотерапії у роботі з дітьми-заїками і зумовили вибір теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні у практиці дошкільної освіти простежуються тенденції до пошуку нових форм і методів музичного виховання, розвитку творчих здібностей дошкільників засобами музичного мистецтва (Л. Г. Арчажникова, Н. А. Ветлугіна, Л. Н. Комісарова, О. П. Радинова, Л. А. Рапацкая, Г. М. Ципін та ін.).

Багато вчених працюють над вдосконаленням музикотерапії у психології. Порівняно менша кількість вітчизняних науковців розробляє методики корекції за допомогою музики у спеціальній педагогіці, зокрема в логопедії (І. Журавльова, З. Ленів, Т. Скрипник та ін.).

Музика використовується в корекційно-розвивальній роботі з усіма категоріями дітей, які мають порушення мовлення (Н. Г. Александрова, І. Г. Багрова, Г. А. Волкова, В. А. Грінер, В. І. Дерев'яніков, І. Ю. Левченко, Т. С. Овчинникова, Є. В. Оганесян, Ю. А. Флоренська, Є. З. Яхніна та ін.). Однак, слід зазначити, що досліджень, які висвітлюють вплив музикотерапії на психо-емоційний розвиток дітей із заїканням, дуже мало.

Мета статті – висвітлити особливості впливу музикотерапії на психічний та емоційний розвиток дітей із заїканням.

Виклад основного матеріалу. Дослідження вчених-фізіологів доводять, що музика впливає на діяльність центральної нервової системи (ЦНС). Так, Н. Н. Захарова і В. М. Авдєєв досліджували функціональні

зміни в ЦНС під час сприйняття музики, здійснюючи запис електроенцефалограм у випробуваних з одночасною реєстрацією шкірно-гальванічних реакцій. Вчені зазначають, що прослуховування музичних творів супроводжуються більш глибокими позитивними емоційними змінами, які відображаються на ЕЕГ. Це свідчать про велику активність кори головного мозку та проявляється у частішанні серцевих скорочень і відповідно дихання [1, с. 167].

І. В. Тьомкін досліджував вегетативні реакції в залежності від характеру музики. Мажорна музика швидкого темпу прискорювала пульс, підвищувала максимальний артеріальний тиск, збільшувала тонус м'язів, підвищувала температуру шкірних покривів передпліччя. При цьому на характер психофізіологічних реакцій у відповідь на музично-терапевтичний вплив істотно впливає психологічна установка і загальний стан особистості [3, с. 215].

М. Н. Ліванов вважав, що прослуховування музики можна уподібнити прослуховуванню позитивного умовного стимулу, що пускає в хід певний механізм, який синхронізує ритмічну активність різних ділянок головного мозку.

Новітні психологічні дослідження показують, що при прослуховуванні музичних творів вогнище позитивної індукції конкурує з вогнищем патологічної домінанти і може істотно послабити негативний вплив останнього на стан організму.

И. Р. Тарханов своїми оригінальними дослідженнями показав, що мелодії, які доставляють людині радість, збільшують силу серцевих скорочень, сприяють розширенню судин і нормалізації артеріального тиску, а дратівлива музика має протилежний ефект [5, с. 71].

Виявлено вплив музики на нейроендокринну функцію, зокрема на рівень гормонів у крові, що відіграють надзвичайно важливу роль у всіх емоційних реакціях. За сучасними уявленнями, формування цілісних поведінкових реакцій організму на різні зовнішні подразники, у тому числі й на музику, здійснюється за допомогою складної функціональної системи, зокрема на основі специфічних нейрохімічних механізмів підкірки, що внаслідок хімічної спорідненості вибірково мобілізують відповідні утворення головного мозку для виконання

тієї або іншої цілеспрямованої діяльності.

Європейськими фахівцями було також помічено, що музика діє вибірково – у залежності не тільки від її характеру, але й від інструмента, на якому вона виконується.

По-різному впливає мажорна і мінорна музика. При нормальному сприйнятті перша завжди викликає світлий і радісний настрій. У той же час друга, як правило, пов'язана зі смутком, сумом.

Правда, мінорна музика, виражаючи драматичні переживання, може сприяти активації фізіологічних процесів і викликати активний стан. Це зрозуміло, тому що на слухача впливають темп, ритм і динаміка музичного твору, про що вже говорилося вище.

Класичним прикладом застосування музичного мистецтва при лікуванні заїкання є методика, розроблена чеськими фахівцями Златицею Матейовою та Сильвестером Машурою (1984). У вітчизняній науці широко використовуються музична ритміка та логоритміка (В. О. Гіляровський, Ю. А. Флоренська, В. Т. Грінер). При обґрунтуванні методів музикотерапії та її змісту автори враховують такі положення [4, с. 167]:

- міцний взаємозв'язок музики та мовлення;
- порушення музичних факторів мовлення при заїканні (ритму, мелодики, динаміки);
- специфічні порушення ритму в дитини, що заїкається;
- коригуючий, релаксаційний та адаптаційний вплив ритму музики та біологічні регуляторні механізми центральної нервової системи у цілому та на механізми, що керують мовленням, особливо його моторними компонентами.

Саме ці положення зумовлюють відбір музичного матеріалу, зміст та послідовність занять з музикотерапії, які передбачають [4, с. 168]:

- рухове розслаблення та злиття з ритмом музики;
- психічну та соматичну релаксацію під музику;
- вокальний вираз – співи;
- гру на музичних інструментах та ритмічну декламацію;
- рецептивне сприйняття музики;
- музикомалювання, як елемент образотворчого мистецтва у музикотерапії;

- пантоміму та рухову драматизацію під музику;
- музичні розповіді;
- ігри з ляльками бібабо;
- вправи на дихання з музичним супроводом.

Музикомалювання передбачає прослуховування мелодії, яка допомагає дитині символічно виразити свій внутрішній світ. Музика перетворюється її волею на палітру кольорів, сприяючи катарсису, творчому самовираженню, яке характеризується почуттям заспокоєння, здорової впевненості у собі.

Ця вправа виконується у невимушеному зручному положенні тіла, що сприяє зняттю психологічних бар'єрів та розслабленню. Однією з форм синтезу образотворчого мистецтва із музикою є графічне вираження ритму мелодії неперервною смугою на площині паперу. При цьому діти можуть, після злиття ритму свого руху з ритмом музики, малювати із заплученими очима, що сприяє глибшому їх зануренню у світ музики, більш виразному його сприйманню та переживанню [4, с. 174].

Пантоміма під музику – це гра (але не танець). У цій вправі мовлення замінює рух, і перш за все – жести. Дитина з цікавістю намагається передати свій емоційний стан, поділитися щастям вільного руху. Використовується як засіб комунікації, а також для зняття психічної напруги, емоційного, творчого самовираження. Наприклад, дитині пропонується виразити зміст музичного твору за допомогою рухової імпровізації або, після прослуховування драматичного епізоду спробувати відобразити його у пантомімі.

Також можливе пантомімічне зображення окремого виду діяльності, копіювання характерних рухів якої-небудь тварини, пантомімічне вираження найкращої, найрадіснішої або найсумнішої події у житті дитини, ситуації, якої вона боїться, тощо. Педагог повинен допомогти учням подолати нерішучість та незручність рухового вираження (через малорозвинену фантазію або занижену здатність творчого переносу динаміки внутрішнього мовлення у зону рухів) своїм прикладом [4].

Драматизація під музику – синтез музики, руху драматичного і мовленнєвого вираження, де застосовуються елементи співу. Сприймаючи музичні твори, які

опівають, наприклад, море чи озеро, його широчінь, глибину та колір, хвилі, які чергуються у спокійній і бурхливій течії, діти можуть поглибити переживання викликаних уявлень і асоціацій за допомогою драматичного рухового вираження і відчути його потім, не тільки у зоні психічного, але і кінестетично-моторного сприйняття. Тому багатоаспектність вправи має як релаксаційну, так і стимулюючу дію [2].

Музичні оповідання поєднують рух, музику, драматизацію і мовлення, коли учасники в ролі героїв відомих чи вигаданих оповідань або історій виступають із короткими промовами, поєднуючи їх із драматичними рухами.

Активне включення дітей у динаміку дії музичного оповідання сприяє внутрішньому зіставленню особистості дитини з мотивами дій героїв, із якими вона себе ототожнює. Емоційна забарвленість таких музичних оповідань створює певні ритмічні, динамічні та виразні стимули, які діти швидко сприймають. Це формує у них уявлення про існуючі види діяльності та рольову поведінку. Психологічна дія цієї вправи та ж сама, що й у попередніх прикладах, але додатково її можна використовувати ще й як різновид рольової та ділової ігор.

Інколи музичні оповідання та історії можна залишати незакінченими, для того, щоб діти могли самі вигадати закінчення – як на основі своїх уявлень і фантазій, так і на основі дослідження та співставлення власного досвіду [4, с. 169].

Гра з іграшками (наприклад, лялькою чи бібабо) під музику дає змогу виявити ставлення дитини до членів сім'ї та оточуючих людей, привчає до самостійної поведінки, сприяє творчості. Вона надає можливість для повного розкриття індивідуальних, мотиваційних й поведінкових особливостей дитини. У кожній дитині існує свій власний, особливий спосіб гри. Вже те, яку іграшку вона вибрала, свідчить про її нахили та бажання. Потім лялька «оживає» в руках дитини й у своїх діях відображає темперамент та характер свого власника. При цьому в дитини виникає ілюзія спілкування із живою людиною.

За діями дитини, її виразом обличчя, жестикуляцією можна визначити глибинні, часто приховані почуття. Педагог може

змодельовати певний ігровий сценарій або надати можливість дитині самій вільно імпровізувати.

Функція музики під час гри полягає у драматичній і емоційній підтримці дій дитини. Вона створює відповідний емоційний фон, гармонійна дія якого збуджує активність і впевненість дитини, одночасно сприяючи її розслабленню та психічній урівноваженості. Гра з іграшками під музику може дати вихід агресивності, афектам, почуттю неповноцінності або невизнання. Через гру діти усвідомлюють, ким вони є насправді; таким чином можна зняти їх внутрішні конфлікти. Цей вид музикотерапії ефективний як з маленькими, так і з більш дорослими дітьми [2].

Дихальні вправи з музичним супроводом справляють релаксаційну дію, стимулюють глибину і частоту дихання, запобігаючи порушенням мовлення, захворюванням дихальних шляхів, позитивно впливають на нервову систему і психічний стан організму. Застосовуються у різних положеннях тіла (стоячи, сидячи і лежачи).

Співи, танок та гра на музичних інструментах («тілесна гра»: щиглики, оплески, плескання по стегнах, тупіт) сприяють залученню дитини до мистецтва та ще більш інтенсивному прояву творчих здібностей. Естетичний розвиток особистості відбувається за умов її включення у чудовий різнобарвний світ звуків, який приваблює до себе розмаїттям стилів і жанрів музики.

З терапевтичної точки зору, для корекції психічного і емоційного стану особистості дитини-заїки перевага надається народній, камерній та симфонічній музиці XVIII – XX ст., тому що вона пропонує широкі можливості для стимуляції асоціативних зв'язків суб'єктивних переживань слухача. Але потрібно надавати перевагу тому чи іншому музичному творові, враховуючи індивідуальні особливості дитини, пов'язані з емоційною пам'яттю, досвідом переживань (від позитивних, індіферентних до негативних), пов'язаних з певною мелодією.

Висновки. Використання музикотерапії у роботі з дітьми-заїками зміцнюють та відновлюють їх психічне та фізичне здоров'я. Заняття музикотерапією викликають у дітей-логопатів позитивні емоції, що в свою чергу активізує

їх мовленнєву діяльність та відволікає від мовленнєвої вади.

Систематичне застосування музики у логопедичній роботі сприяє виправленню та поліпшенню мовлення, а також контролю за ним. Під час логопедичних занять з елементами музикотерапії діти почувають себе розкуто, комфортно, позбавляються комплексів.

Отже, застосування музикотерапії у роботі з дітьми, що заїкаються є досить дієвим та таким, що позитивно впливає на психо-емоційний розвиток дітей зазначеної категорії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гураш Л. Відчуті і збагнуті: теорія і методика. Київ / Л. Гураш // Дошкільне виховання. – Київ, 2002.
2. Кравченко А. І., Застосування засобів арттерапії у логопедичній роботі з дітьми, які мають особливості психофізичного розвитку: навч. пос. для студентів вищих навчальних закладів / А. І. Кравченко, В. А. Литвиненко, К. О. Зелінська – Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2012. – 183 с.
3. Мастюкова Е. М. Лечебная педагогика / Е. М. Мастюкова. – М. : Гуманит. Изд. Центр. ВЛАДОС, 1997 – 304 с.
4. Матейова З. Музикотерапия при заикании (пер. с чешск.) / З. Матейова, С. Машура – К. : «Вища школа», 1984. – 302 с.
5. Школьник С. Я. Вправи на релаксацію м'язового тону / С. Я. Школьник Розкажіть онуку. – 2001. – № 17 – 18. – С. 70 – 72.

УДК 159.942-053.4

О. М. Ковальова

студентка спеціальності
«Корекційна освіта. Логопедія»,

М. С. Полуляшенко

викладач кафедри
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У статті висвітлено особливості психо-емоційної сфери у дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями.

В статье рассмотрены особенности психоэмоциональной сферы детей дошкольного возраста с речевыми нарушениями.